

II.6 MEDSOSEDSKI ODNOSI: PRIMERJAVA SLOVENIJE Z EVROPSKIMI DRŽAVAMI

Maša Filipovič Hrast,

Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

II./224

Ključne ugotovitve:

- V Sloveniji je v povprečju 6 % anketiranih starejših imelo soseda za člana socialnega omrežja, s čimer naša država ne izstopa odstopa iz od evropskega povprečja.
- Velike so razlike med državami so v pogostosti stikov s sosedi (člani omrežja), kjer z bolj s pogostejšimi stiki izstopajo države južne Evrope, blizu pa jim je tudi Slovenija.
- Intenzivnost odnosov kaže na možnost uporabe teh odnosov kot vira oskrbe in pomoči, predvsem za starejše, ki živijo sami.

1. Uvod

Soseska je izrazito pomembna za starejše ljudi, saj so nanjo bolj navezani zaradi daljšega bivanja v njej, hkrati so lahko vanjo bolj vpeti zaradi več prostega časa, ki ga lahko preživijo v lokalnem okolju, in zaradi svojih zmanjšanih gibalnih možnosti (vožnje z avtom, pa tudi hoje). Poznani prostor, ki ga starejšim predstavlja njihova soseska, pomeni možnost obujanja spominov, reinterpretacije življenjskih dogodkov in »album«, v katerem so dokumentirani življenjski dosežki posameznika (glej Evans, 2009: 23; Smith, 2009: 16; Ekstrom, 1994). Je torej pomemben del identitete posameznika. Poleg teh avtobiografskih pomenov so pomembni tudi socialni pomeni prostora, torej povezanost odnosov v skupnosti, ki jih sestavljajo tako družinski člani kot sosedje (v Smith, 2009).

Zato ni presenetljivo, da tako domače kot tuje raziskave kažejo, da se starejši bolj kot mlajša ali srednja generacija povezujejo s sosedi, imajo z njimi intenzivnejše stike in si tudi pogosteje izmenjujejo različne oblike pomoči (Filipovič idr., 2005; Filipovič, 2007; Henning in Lieberg, 1996; Guest in Wierzbicki, 1999). Pri tem niso pomembni samo intenzivni stiki s sosedi, ampak tudi le površni stiki. Namreč, kot sta ugotavljala Henning in Lieberg (1996), površni stiki v soseski nam nudijo občutek domačnosti, varnosti in dostopnost praktične pomoči, zato jih kot pomembne označuje velika večina ljudi. Lokalna skupnost torej tudi v času globalizacije in individualizacije ni izgubila pomena, ampak lahko govorimo o »ohranjeni skupnosti«, ko je skupnost še vedno pomembnem vir medosebnih povezav, pomoči in sodelovanja za skupne cilje.

Sosedje so poleg šibkejših vezi, ki so običajnejše, lahko tudi člani posameznikovega ožjega omrežja socialne opore in se torej med njimi tvorijo tudi močne vezi. V tem smislu so sosedje lahko akterji skrbi za starejše znotraj posameznih skupnosti (Loughran, 2003). Gre za razumevanje skupnosti in ljudi, ki v njej živijo, kot možnega ponudnika skrbi, in ne le kot prostor, kjer se skrb za starejše izvaja (s strani različnih institucij, organizacij in društev). Barkerjeva (2002) na podlagi različnih raziskav ugotavlja, da približno 5–10 % starejših, ki živijo v skupnosti, redno prejema neformalno obliko pomoči prijateljev in sosedov. Te oblike opore pogosto niti niso videne kot dajanje pomoči ali opore, temveč kot »normalen« medsosedski odnos. Tako Barkerjeva (prav tam) ugotavlja, da je meja med prijaznim sosedskim odnosom in dejansko skrbjo za starostnika (caregiving) nejasna, saj se ljudje, ki nudijo pomoč starostniku, ne vidijo v vlogi oskrbovalca, ampak le v vlogi »dobrega soseda«. Pri tem je pomembno poudariti, da starejši niso le prejemniki take skrbi, ampak tudi akterji, kar v Sloveniji lepo ponazarja na primer projekt Starejši za starejše, ki ga izvaja Zveza društev upokoencev.

Za odnose s sosedi veljajo naslednje značilnosti (po Wenger 1994): (1) osnova odnosa je geografska bližina, (2) pričakovanja in normativna odgovornost, ki se vežejo na ta odnos, so predvsem praktične narave. Tako se predvsem pričakuje, da so sosedje na voljo, da izkazujejo določeno mero skrbi, izvajajo nadzor in pomagajo v nujnih primerih. Gre torej za šibkejše povezave, kjer sosedje niso člani nekih ožjih socialnih omrežij posameznika. Ta odnos se lahko intenzivira in sosed lahko nudi tudi bolj redno pomoč, pri čemer Wengerjeva (1994) kot pogoj za razvoj takega odnosa navaja, da ima starostnik še nizek prag odvisnosti in nima pomoči družinskih članov. Na razvoj takega odnosa vplivajo tudi starost sosedov in starostnika, osebne značilnosti starejše osebe ter značilnosti soseske, kot sta delež starejših ljudi v njej ter razpoložljivost različnih možnosti formalne in neformalne oskrbe. Sosedje so torej potencialno pomemben vir socialne opore in tisti akterji, ki lahko izvajajo skrb za starejše znotraj skupnosti.

Raziskave v Sloveniji kažejo, da so sosedje razmeroma redko člani opornih omrežij in torej niso zelo pomemben akter pri nudenju različnih vrst opore. V letu 2002 je bil delež sosedov v omrežju med 4 in 7 %, z izjemo manjše in večje materialne opore, kjer je predstavljal 22 % oz. 13 % omrežja. Pri tem je bil pri vseh vrstah opore ugotovljen izrazito večji odstotek sosedov v omrežjih starejših, ovdovelih, manj izobraženih in ljudi iz vaškega okolja (Filipovič idr., 2005).

Na podlagi podatkov raziskave SHARE smo analizirali razvitost tega vira opore in pomoči v Sloveniji v primerjavi z drugimi evropskimi državami. Iz tega, kako pogosto so sosedje člani socialnega omrežja, lahko razberemo, kako izkoriščen je potencial skupnosti kot vir opore. V primerjavi z drugimi državami bi pri nas načeloma lahko pričakovali nekoliko močnejša sosedstva omrežja, saj je za Slovenijo značilna majhna mobilnost prebivalstva, s tem pa močnejša vpetost v skupnost (glej Mandič, 2006). Vendar pa po drugi strani nekatere domače raziskave (glej Filipovič idr., 2005; Filipovič, 2007; Mandič in Hlebec,

2005) nakazujejo negativen trend glede zaupanja med sosedi in zmanjševanje velikosti sosedskih omrežij v času po tranziciji, kar bi lahko vplivalo na položaj Slovenije v mednarodno primerjalnem kontekstu. Nadalje, kot ugotavljajo Kohli idr. (2009), se omrežja starejših razlikujejo med državami; za tako imenovane »familiaristične« države južne Evrope naj bi bila značilna močnejša osredotočenost omrežij starejših na družino, ki pa se ne povezuje z močnejšimi drugimi neformalnimi odnosi, ampak prej velja nasprotno, da so drugi odnosi morda ravno zaradi te močne osredotočenosti na družino šibkejši. Slovenija kot mnoge druge osrednje in vzhodnoevropske države daje močan poudarek vlogi družine in ima močna družinska omrežja, tako da lahko morda v tem pogledu pričakujemo podobnost z južnoevropskimi državami.

2. Metoda

Na podlagi raziskave SHARE smo analizirali medsosedske odnose v Sloveniji in jih primerjali s stanjem v drugih evropskih državah. Pri tem smo uporabili naslednje indikatorje:

- delež sosedov v socialnem omrežju,
- povprečno število stikov s sosedi (člani socialnega omrežja),
- občutek bližine s sosedi v socialnem omrežju.

Ti indikatorji zajemajo močnejše vezi, ko posameznik sosede označi kot pomemben del svojega omrežja. Gre torej za t. i. močne vezi, čeprav stiki s sosedi večinoma predstavljajo šibke vezi (Granovetter, 1973; Campbell in Lee, 1992). Zato lahko pričakujemo le majhen delež oseb, ki bo imel sosede za člane teh omrežij, kar pa ne kaže nujno na to, da je njihova vloga šibka, saj se ne upoštevajo šibke vezi s sosedi, ki so tudi pomembne za posameznika (kot vir ontološke varnosti, domačnosti, poznanega okolja, pa tudi kot potencialen vir pomoči). Te močne vezi so primernejša mera, kadar nas zanima potencial skupnosti kot pomembnega vira opore in skrbi za starejše.

3. Medsosedski odnosi v Sloveniji

V Sloveniji je v povprečju 6 % anketiranih imelo soseda za člana socialnega omrežja. Sosedje so bili pogosteje člani omrežij žensk, starejših (oseb nad 65 let v primerjavi z osebami, starimi 50–64 let) in samskih, medtem ko ni večje razlike med ruralnimi in urbanimi območji (glej tabelo 1). V tem so podatki podobni ugotovitvam drugih raziskav tako doma (npr. Filipovič Hrast idr., 2005) kot tudi v tujini (npr. Henning in Lieberg, 1996), in torej kaže predvsem na pomembnejšo vlogo, ki jo lahko imajo sosedstva omrežja pri samskih in starejših. Nekoliko pa preseneča, da ni razlike med urbanim in ruralnim okoljem, saj literatura načeloma potrjuje, da ima slednje pomemben vpliv na značilnost omrežij in odnose s sosedi.

TABELA 1: PRISOTNOST SOSEDOV V OMREŽJU GLEDE NA IZBRANE SOCIODEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI

Vir: lastni izračuni na temelju podatkov četrtega vala raziskave SHARE.

	BREZ SOSEDOV V SOCIALNEM OMREŽJU (V %)	EN ALI VEČ SOSEDOV V SOCIALNEM OMREŽJU (V %)	SKUPAJ (V %)
STAROST			
50–64 let	96,14 (1.220)	3,86 (49)	100 (1.269)
65–79 let	91,81 (841)	8,19 (75)	100 (916)
več kot 80 let	89,08 (253)	10,92 (31)	100 (284)
SKUPAJ	93,72 (2.314)	6,28 (155)	100 (2.469)
KRAJ BIVANJA			
URBANO	93,62 (675)	6,38 (46)	100 (721)
RURALNO	92,76 (986)	7,24 (77)	100 (1.063)
SKUPAJ	93,11 (1.661)	6,89 (123)	100 (1.784)
SPOL			
MOŠKI	95,21 (1.033)	4,79 (52)	100 (1.085)
ŽENSKE	92,72 (1.337)	7,28 (105)	100 (1.442)
SKUPAJ	93,79 (2.370)	6,21 (157)	100 (2.527)
TIP GOSPODINJSTVA			
SAMSKO	88,63 (460)	11,37 (59)	100 (519)
S PARTNERJEM	95,36 (1.130)	4,64 (55)	100 (1.185)
S PARTNERJEM IN DRUGIMI	94,78 (780)	5,22 (43)	100 (823)
SKUPAJ	93,79 (2.370)	6,21 (157)	100 (2.527)

II./227

4. Medsosedski odnosi v evropski perspektivi

V tem delu analiziramo medsosedske odnose v primerjalnem, evropskem kontekstu. Med državami namreč avtorji ugotavljajo določene razlike v omrežjih starejših in vlogi, ki jo imajo sosedje (glej Litwin, 1998; Hlebec, 2003; Kohli idr., 2009). Iz tabele 2 je razviden razmeroma nizek delež starejših, ki imajo v socialnem omrežju prisotne sosede. V večini držav je ta delež med 5 in 6 %, le izjemoma je višji (npr. v Franciji in Belgiji). Najnižji (le 4 %) je v Avstriji, na Švedskem, v Švici in Italiji. S 6 % Slovenija ne izstopa iz povprečja. Se pa pokažejo razlike med skupinami držav, pri čemer izstopajo države južne Evrope kot tiste, kjer imajo starejši najmanj pogosto v svojem omrežju sosede. Slednje bi morda lahko pojasnili z večjim poudarkom na družinskih vezeh v teh državah, zaradi česar so druge neformalne vezi šibkejše (Kohli in drugi, 2009).

TABELA 2: DELEŽ STAREJŠIH, KI IMA SOSEDE V SOCIALNEM OMREŽJU – PRIMERJAVA MED DRŽAVAMI

Vir: lastni izračuni na temelju podatkov četrtega vala raziskave SHARE.

		BREZ SOSEDOV V SOCIALNEM OMREŽJU (v %)	S SOSEDI V SOCIALNEM OMREŽJU (v %)
Skandinavske države	Švedska	96	4
	Danska	95	5
	Nizozemska	94	6
	POVPREČJE	95	5
Celinska Evropa	Avstrija	96	4
	Belgija	91	9
	Francija	93	7
	Nemčija	94	6
	POVPREČJE	93	7
Južna Evropa	Italija	97	3
	Portugalska	95	5
	Španija	95	5
	POVPREČJE	96	4
Nove članice EU	Češka	95	5
	Estonija	94	6
	Madžarska	94	6
	Poljska	95	5
	POVPREČJE	94	6
Drugo	Švica	96	4
	Slovenija	94	6
SKUPAJ	Skupaj	94	6

Evropske države se glede pogostosti stikov s sosedi, ki so jih anketiranci uvrstili v svoje socialno omrežje, med seboj precej razlikujejo. Tako z zelo pogostimi stiki s sosedi izstopajo države južne Evrope, tj. Italija, Španija in Grčija, kjer ima več kot 40 % anketirancev s sosedi iz svojega omrežja dnevne stike. Precej bolj redko imajo dnevne stike s sosedi prebivalci skandinavskih in celinskih držav, saj tu deleži dnevni stikov ne presegajo 14 %. Slovenija se s 34 % takih, ki imajo dnevne stike s sosedi v svojem omrežju, uvršča blizu južnoevropskim državam, razmeroma visoke deleže takih z rednimi stiki pa lahko najdemo tudi v drugih novih članicah EU (predvsem na Madžarskem).

TABELA 3: POGOSTOST STIKOV S SOSEDI – PRIMERJAVA MED DRŽAVAMI

Vir: lastni izračuni na temelju podatkov četrtega vala raziskave SHARE.

POVPREČNO ŠTEVILO STIKOV S SOSEDI V SOCIALNEM OMREŽJU		DNEVNO (v %)	NEKAJKRAT NA TEDEEN (v %)	ENKRAT NA TEDEEN ALI REDKEJE (v %)
Skandinavske države	Švedska	10	48	43
	Danska	11	40	49
	Nizozemska	13	32	55
Celinska Evropa	Avstrija	13	49	38
	Belgija	9	42	50
	Francija	14	43	43
	Nemčija	8	38	53
Južna Evropa	Italija	44	38	18
	Portugalska	42	42	16
	Španija	43	47	10
Nove članice EU	Češka	22	46	32
	Estonija	17	36	47
	Madžarska	29	50	21
	Poljska	19	51	31
	Slovenija	34	45	22
	Švica	6	37	58
SKUPAJ	Skupaj	19	42	39

Glede občutka bližine lahko zopet opazimo precejšnje razlike med državami, vendar pa so razlike velike tudi v posameznih skupinah držav. Med državami z najnižjim deležem anketirancev, ki se čutijo blizu sosedom iz svojega omrežja, izstopajo Estonija, Nemčija in Švica. Najbolj blizu sosedom se čutijo v Španiji, Avstriji, na Nizozemskem in Madžarskem. Slovenija tudi tu ne izstopa iz povprečja.

TABELA 4: OBČUTEK BLIŽINE – PRIMERJAVA MED DRŽAVAMI

Vir: lastni izračuni na temelju podatkov četrtega vala raziskave SHARE.
Opomba: Vprašanje je bilo: Kako blizu ste si z osebo?

BLIŽINA S SOSEDI V SOCIALNEM OMREŽJU		NE ZELO, ŠE KAR BLIZU (v %)	ZELO IN IZJEMNO BLIZU (v %)
Skandinavske države	Švedska	23	77
	Danska	15	85
	Nizozemska	11	89
Celinska Evropa	Avstrija	6	94
	Belgija	21	79
	Francija	27	73
	Nemčija	36	64
Južna Evropa	Italija	15	85
	Portugalska	21	79
	Španija	5	95
Nove članice EU	Češka	28	72
	Estonija	39	61
	Madžarska	12	88
	Poljska	25	75
	Slovenija	28	72
	Švica	42	58
SKUPAJ	Skupaj	23	77

II./230

5. Sklep

Kot je pokazala primerjava med državami, so sosedje le v manjši meri člani socialnega omrežja starejših ljudi. Velik delež starejših tako v najožjem socialnem omrežju nima sosedov. Morda je delež celo nekoliko nižji, kot bi pričakovali na podlagi nekaterih drugih raziskav omrežij med starejšimi (glej npr. Hlebec, 2003; Filipovič idr., 2005), najbrž zaradi velikega vpliva različnih metodoloških pristopov, saj so bile tu merjene predvsem močnejše vezi s sosedi.

Med opazovanimi evropskimi državami ni velikih razlik glede prisotnosti sosedov v omrežju, kar kaže na podobnost normativnih pričakovanj v tem odnosu in šibko vez kot njegovo temeljno značilnost. Države južne Evrope imajo v povprečju nekoliko nižji delež starejših, ki imajo v omrežju sosede, kar nakazuje manjšo osredotočenost na skupnost in večjo na družino (glej Kohli idr., 2009). Pogostost stikov s sosedi, ki so člani socialnega omrežja, pa pokaže precejšnje razlike med evropskimi državami, pri čemer so za Slovenijo – podobno kot za južnoevropske države – značilni bolj intenzivni stiki kot drugod. Kaže torej, da kolikor so ta omrežja prisotna, so intenzivnejša, in v tem se morda kaže tudi možnost uporabe teh odnosov kot vira oskrbe in pomoči starejšim, predvsem za starejše, ki živijo sami.

Literatura

- Barker, J. C. (2002): »Neighbors, Friends and other non-kin caregivers of community-living dependent elders«. *Journal of Gerontology*, 57b, 3: 158–167.
- Campbell, K. E., Lee, B. A. (1992): »Sources of personal neighbor networks: social integration, need or time?« *Social Forces*, 70, 4: 1077–1100.
- Ekstrom, M. (1994): »Elderly people's experiences of housing renewal and forced relocation: social theories and contextual analysis in explanations of emotional experiences«. *Housing Studies* 9 (3): 369–91.
- Evans, S. (2009): *Community and ageing. Maintaining quality of life in housing with care settings*. Bristol: Policy Press.
- Filipovič Hrast, M., Kogovšek, T., Hlebec, V. (2005): »Starostniki in njihova vpetost v sosedstva omrežja«. *Družboslovne razprave*, avg./dec. letn. 21, št. 49/50: 205–221.
- Filipovič Hrast, M. (2007): »Prostorska determiniranost omrežij starejših in vloga sosedov v časovni perspektivi«. *Teorija in praksa*, jan.–apr. letn. 44, št. 1/2: 298–316.
- Granovetter, M. (1973): »The strength of weak ties«. *American Journal of Sociology*. 78, (6) 1360–1380.
- Guest, A. M., Wierzbicki, S. K. (1999): »Social ties at the neighbourhood level. Two decades of GSS evidence«. *Urban Affairs Review*, 35, (1), 92–111.
- Henning, C., Lieberg, M. (1996): »Strong or weak ties? Neighbourhood networks in a new perspective«. *Scandinavian Housing and Planning Research* 13, 3–26.
- Hlebec, V. (2003): »Socialna omrežja starostnikov v Sloveniji«. *Družboslovne razprave*, XIX, 43: 171–182.
- Kohli, M, Hank, K., Kunemund, H. (2009): »The social connectedness of older Europeans: patterns, dynamics and contexts«. *Journal of European Social Policy* 19, 4: 327–340.
- Litwin, H. (1998): »Social network type and the health status in a national sample of elderly Israelis«. *Social Science and Medicine*, 46, 4-5: 599–609.
- Loughran, K. (2003): *The idea of community, social policy and self*. Belfast: AJP Publications.
- Mandič, S. (2006): »Stanovanjske strategije«. V: Mandič, S., Cirman, A. (ur.): *Stanovanje v Sloveniji 2005*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Mandič, S., Hlebec, V. (2005): »Socialno omrežje kot okvir upravljanja s kakovostjo življenja in spemembe v Sloveniji med letoma 1987 in 2002«. *Družboslovne razprave*, avg./dec. letn. 21, št. 49/50: 263–285.
- Smith, A. (2009): *Ageing in urban neighbourhoods. Place attachment and social exclusion*. Bristol: Policy Press.
- Wenger, C. (1994): *Support networks of older people: a guide for practitioners*. Bangor, Wales: Centre for social policy research and development, University College of Wales.

